

23.1.2010

O anglosaském provincialismu, české minulosti a jedné nové knize ze Skotska

Eva Hahnová

Míly pane Čulíku,

je mi líto, že Vás moje dnešní recenze v LN rozhořčila. Možná, že jde i o mnohé nedorozumění, protože novinové články nedopřejí prostoru pro důkladnější argumentaci. Toho jsem si byla vědoma, a napsala proto zároveň i obsáhlejší stať, kterou jsem Vám chtěla poslat spolu s recenzí v LN s nabídkou k uveřejnění v Britských listech.

Těch si cením v neposlední řadě právě za to, že dávají prostor intelektuálně otevřeným a důkladným debatám, a proto Vám **stat'** v naději, že přispěje k další diskusi, posílám. Jistě v ní čtenář nalezne i nejedno vysvětlení oněch aspektů, které jste dnes na mé recenzi **kritizoval**.

S pozdravem,

Eva Hahnová

Z české kotliny se Velká Británie či USA často jeví jako veliký svět, který nabízí mnohé, čemu je třeba se v malém českém prostředí pečlivě učit. Naopak tomu není jinak: Mnoho Američanů či Britů má dojem, že Česko je malou zemí, jejíž obyvatelům mohou pomoci z provincialismu jen čeští intelektuálové znalí angličtiny či hrstka Angličanů a Američanů se znalostmi češtiny. Postoje tohoto druhu jsou však někdy překvapující, třeba v oblasti historiografie českých zemí. Ve Velké Británii byla totiž přinejmenším po celou první polovinu 20. století populární představa, že Čechy jsou vzdálenou zemí, o které toho Britové moc neví, jak pravil nejen Neville Chamberlain v souvislosti s Mnichovskou dohodou roku 1938, ale tvrdila i většina autorů britské literatury o Česích z oné doby.

V USA tomu nebylo jinak, a proto hrálo odjakživa několik málo expertů důležitou roli ve zprostředkovávání informací o českém světě a jeho minulosti v anglosaské kultuře. (Následující sborník nabízí jak historický přehled, tak i stati o jednotlivých aspektech anglosaského vnímání českých dějin: Großbritannien, die USA und die böhmischen Länder/Great Britain, the United States and the Bohemian Lands, ed. Eva Schmidt-Hartmann/Stanley B.Winters, München 1991.) Dnes je jich více, ale jejich role důležitých mediátorů se nezměnila, a proto si jejich díla zaslouží pozorně kritického pohledu, a to nejen z perspektivy informací, které předávají svým společnostem, ale i velkému zpětnému vlivu, který má anglosaská kultura v prostředí českém.

Pozoruhodný impuls k zamyšlení nad současnými obrazy české historie nabídl právě univerzitní život skotského města Glasgow, a to hned ve dvojí formě: nedávno vydanou knihou Mary Heimannové o „Československu jako státu, který selhal“ a její obsáhlou recenzí z pera Jana Čulíka v Literárních novinách.

V náhodném čtenáři v Německu vzbudily oba texty dojem jemu nepochopitelného anglosaského provincialismu. To zní překvapivě vzhledem k tomu, že žijeme v údajně globalizovaném světě, ale právě proto může i takový pohled jistě obohatit úvahy o nové „průkopnické“ knize o Československu, která „by se měla stát standartní historií Československa pro budoucí léta“, jak jí prezentují její nakladatelé. Jak recenze citované již na jejich stránce v internetu naznačují, asi se ve svém očekávání nezmýlili. [ZDE](#)

Knihy Mary Heimannové vyšla k 28. říjnu 2009 a prezentuje se jako dílo, nabízející nový pohled na dějiny Československa. Jan Čulík ji českým čtenářům vřele doporučil již 26. října 2009. Mezitím se k ní již vyjádřil nejen jeden autor, Češi vesměs kritičtěji než britský tisk. Zatím se recepce díla vyznačuje pozoruhodnou různorodostí perspektiv, ze kterých je čteno. Protože recenze Jana Čulíka byla vůbec první, zatím nejobsáhlejší a protože vzbudila zvědavost ještě dříve, než bylo dílo samo k mání, nabízí se jeho text jako příklad, na němž se lze zamyslet nad problémy recepce historických knih, které jsou veřejnosti nabízeny jako originální. Jak poznat, máme-li v ruce dílo neobvyklé svojí erudicí a myšlenkovou novostí, nacházíme-li v něm nám cizí pohledy na minulost? V případě anglosaských historiků českých zemí je dnes populární představa, že jejich pohledy na české dějiny jsou moderně osvícenými produkty světové kultury, kterým Češi následkem svého provincialismu obvykle nerozumí. Postřehy z perspektivy německé mohou být nápomocné k orientaci, a to nikoli proto, že by se snad Němci v českých dějinách vyznali lépe než ostatní, ale protože pohled ze třetí perspektivy – vedle perspektivy autorčiny a perspektivy z prostředí, o kterém píše – vrhá jiné paprsky světla na tematiku.

Čtenář z Německa může přispět k diskusi o knize především svými postřehy k otázkám obrazů česko-německých vztahů, které hrají díky autorčině soustředěnosti na otázky českého nacionalismu v jejím díle důležitou – a v závažné části knihy o době do roku 1948 dokonce stěžejní – roli. Následující text není recenzí a nepojednává a celé knize, nýbrž se nabízí jako jakýsi fiktivní anglosasko-česko-německý dialog o českých dějinách, který poukazuje na signifikanci perspektivní různorodosti ve vnímání minulosti. Přitom nejde o národní příslušnost autorů; v našem dialogu jde o knihu americké historičky, působící ve Skotsku, a o dva pohledy na dílo z pera českých autorů, žijících v případě Jana Čulíka ve stejném městě jako Mary Heimannová a v případě autorky dialogu v Německu.

Knihu Mary Heimannové vydalo známé americké nakladatelství Yale University Press a Jan Čulík ji doporučil české veřejnosti již v okamžiku, kdy kniha vycházela, a dokonce dříve, než si ji kdokoli vůbec mohl sám ještě přečíst. A doporučil ji vřele: „Nové dějiny Československa od Mary Heimannové jsou neobyčejně podnětným materiálem k diskusi“, píše recenzent Čulík, a nemýlí se. Ba co víc, jde o daleko závažnější knihu, než její téma na první pohled naznačuje.

Mary Heimannová se pokouší korigovat způsob, jakým je prý „oficiálně vzpomínáno“ na Československo, s.323). Ve skutečnosti prý šlo o stát, který nejen selhal, jak praví titul knihy, ale byl dokonce ke svému zániku odsouzen již od samého zrodu. Hlavním kamenem úrazu prý byl ojediněle vyhocený český nacionalismus. První polovina knihy pojednává o době do roku 1948 a tvoří jádro celého díla. V následujících kapitolách Heimannová shrnuje všeobecně známé vzpomínky na komunismus, jeho konec a na rozdělení Československa, i když tato témata prezentuje jako především problém českého nacionalismu. Recenzenta Jana Čulíka zaujalo dílo především jako výpověď o českém národním charakteru, a proto byl jeho článek uveřejněn v Literárních novinách pod titulkem „Jsme to my v tom šokujícím zrcadle?“

V očích Heimannové prý byla Československá republika založena jako jakási „novotářská entita“ velmocemi, které svého rozhodnutí brzy litovaly. Příčinou chyb prý bylo to, že „sebezvaní mluvčí jedné mystické entity nazývající se ‚český‘ (a později ‚česko-slovenský‘) národ zneužívali za první světové války strachu a vyvolávali nenávist vůči obdobně vágně definované skupině, známé jako ‚Němci.‘“ (s.322). Stejní čeští nacionalisté poté prý v „polyglotním a nekoherentním státě“ utiskovali národnostní menšiny, a když prý jejich vinou došlo v roce 1938 ke krizi, tak „mezinárodní společenství – reprezentované Německem, Itálií, Francií a Británií – intervenovalo v Mnichově, aby zlomilo českou dominaci multikulturního státu“. Poté následovalo v očích autorky následkem českého nacionalismu „terorizování zranitelných menšin během pozdních 1930ých a 1940ých let“, „pronásledování a nenávistné kampaně 1950ých let“ a „malicherná zlomyslnost normalizační politiky 1970ých a 1980ých let“. Toto vše je prý zamlčováno a na Československo „oficiálně vzpomínáno nikoli jako na zemi agresorskou, nýbrž jako na oběť; nikoli jako na pachatele, nýbrž spíše jako mučedníka státně sponzorovaného rasismu, etnické intolerance a politického útlačku.“ (s. 323)

Dílo je sice prezentováno jako pokus o revizi údajně „oficiálního vzpomínání“ na dějiny Československa, ale autorka neobjasnila, kdo a kde dnes reprezentuje jakési oficiální vzpomínání. Recenzent Čulík se domnívá, že se Heimannové kniha „výrazně odlišuje od dosavadních historií Československa psaných v angličtině, které do značné míry recyklují zjednodušený a vlastně zkreslený obraz československých dějin“. Otázka, proti komu a proti jakým obrazům dějin Československa se autorka vlastně obrací, nebyla objasněna ani v knize ani v recenzi, ale jistě jde o otázku závažnou. Má být kniha Mary Heimannové čtena jako kritika anglosaské historiografie? Nebo jde i o českou kolektivní paměť? Čtenář v Německu se nad těmito otázkami pozastaví o to důkladněji, protože jemu teze Mary Heimannové vůbec nepřipadnou cizí či nové. O německých či francouzských postojích vůči Čechům a Československu v knize však není řeč, ani o maďarských, polských či ruských.

Čtenář v Německu ví, že historický výklad vzniku Československa stejně tak jako dějiny první republiky byly odjakživa předmětem diskuzí a kritiky z nejrůznějších stran. V Německu se psalo o Československu po generace nejčastěji tak, jak to činí Mary Heimannová – jako o státu, který byl založen pochybeným způsobem a selhal následkem českého nacionalismu. Tak argumentovali i nacisté po celou meziválečnou dobu a především, když koncem 1930ých let Československo rozbíjeli. Tato tradice nevyhynula ovšem ani s nacistickým režimem, a známí sudetoněmečtí politikové prezentovali podobné argumenty 1992 dokonce v knize s podobným titulem „Československo – Konec pochybené konstrukce“. (Die Tschechoslowakei. Das Ende einer Fehlkonstruktion. Die Sudeten-deutsche Frage bleibt offen, ed. Rolf-Josef Eibicht et al. Berg 1992) O tom všem se Mary Heimannová a Jan Čulík nezmiňují, protože si německé literatury prostě nevnímají, jinak by konec konců těžko mohli dílo prezentovat jako originální pohled na československé dějiny.

Autorka odkazuje v poznámkovém aparátu především na literaturu vydanou v angličtině, byť někdy i z pera českých autorů, a to je prvním důvodem, proč se čtenářovi z Německa vnučuje dojem, že má co dočinění s jakousi anglosasko provinčností. Jak je vůbec možné posuzovat český nacionalismus bez přihlídnutí k Němcům, byť jako bývalým spluobčanům české společnosti, nebo jakožto nejbližším sousedům, ale i hlavním partnerům v konfliktech o české národní zájmy a národní identitu?

„Kniha je svou argumentací přesvědčivá a brilantně a čtivě napsaná“, soudí ale recenzent Čulík, a proti tomu nelze cokoli namítnout. Jde o subjektivní soud, a když dílo recenzenta přesvědčilo a líbilo se mu, je to jeho věc. Za zamyšlení však stojí jeho druhý úsudek: „Práce je výsledkem pečlivého, věcného výzkumu. Tvzení jsou založena na systematicky zdokumentované dokumentaci.“ Jak pečlivě autorka báda, lze těžko posoudit, a jaký je rozdíl mezi věcným a nevěcným výzkumem také těžko říci. U vědeckých studií jsou totiž rozhodující badatelské výsledky a nikoli způsob, jakým jich bylo dosaženo. Faktem je, že Mary Heimannová vesměs odkazuje na prameny, které její výpovědi potvrzují, a proto se její texty asi zdají recenzentovi přesvědčivé. Z perspektivy historika lze však odkazy na různá mínění toho či onoho autora dokázat leccos, a proto přijde i na to, co autorka dokazuje. O tom poreferoval recenzent Čulík obsáhle, ale i jeho článek vzbuzuje ve čtenáři z Německa dojem anglosaské provinčnosti nejen ve skotském Glasgow, ale i významném americkém nakladatelství.

Janu Čulíkovi se kniha líbila natolik, že zakončil svůj obsáhlý referát slovy:

„Celkově je nová historie Československa od Mary Heimannové brilantním příspěvkem k diskusi o českém údělu i o postavení Čechů ve světě - dnes i v minulosti. Autoritativnost studie potvrzuje i jedna nikoliv nevýznamná drobnost. Knihy vydávané v angličtině na česká témata mívají většinou velké problémy s diakritikou a překlepy v českých názvech i v odkazech na české zdroje. Monografie Mary Heimannové je redakčně zpracována tak pečlivě, že jsem nenašel v celé knize jedinou chybu v háčcích a čárkách či překlep v českém názvu.“

Čtenář z Německa si však již na první pohled povšimne chyb v těch několika málo slovech německých, která se v knize objeví, např. v názvu Henleinovi Sudetoněmecké domovské fronty – ta se nenazývá ‚Heimatsfront‘, nýbrž ‚Heimatfront‘. Podobně se nelze v Německu nikde dočíst o organizaci ‚Freiwilliger Schützkorps‘ (s.78), to si asi autorka spletla dvě různé henleinovské organizace ‚Freiwilliger Schutzdienst‘ und ‚Sudetendeutscher Freikorps‘. Nad maličkostmi tohoto druhu by se jistě německý čtenář nepozastavil, kdyby nebylo českým recenzentem extra poukázáno na háčky a čárky jako jednu z oceněných kvalit tohoto díla. Co však jistě za pozastavení stojí, jsou očividné historické neznalosti jak autorky, tak recenzenta.

V Německu, ale ani nikde jinde, nebývá Sámova říše datována do 9. století (s. 7), jak se dočítáme v knize, a v Německu nikdo nikdy

neřikal, že nástup Lucemburků na český trůn byl počátkem sounáležitosti Českých zemí se Svatou říší římskou (s.6) ; v každé německé historické knize totiž bývají zdůrazňovány již daleko starší vazby tohoto druhu. Polsko nebylo rekonstituováno hlavně na účet Pruska (s.51), a mnichovská dohoda nebyla podepsána 31. října (s.91). Antonín Zápotocký nemohl být „vězněm napřed v českých věznicích (Pankrác a Drážďany) a poté v koncentráku Sachsenhausen-Oranienburg“ (s. 341), protože Drážďany jsou jak známo slavným městem německým. Reinhard Heydrich neměl titul „Reichsprotektor“, nýbrž „Stellvertreter Reichsprotektor“, a „Svobodné slovo“ nebyly sociálně demokratické noviny (s.204). Student Martin Šmíd, o jehož smrti kolovala v listopadu 1989 fáma, nemohl být agentem StB, protože nebyl nikdy jako osoba identifikován.“(s. 300) Autorčina chybná tvrzení tohoto druhu nenaznačují, že by se jednalo o důkladně rechnerované a redigované dílo, za jaké je považuje recenzent, a to ani kdyby čtenář z Německa pominul kritéria příslovečné německé důkladnosti.

Že autorům objemných knih unikne ta či ona chyba, není neobvyklé, a malicherní recenzenti odkazů tohoto druhu se často pokoušejí vzbudit dojem vlastní důležitosti. K takovým autorům Jan Čulík jistě nepatří, jenže v jeho případě se zdá, že snad ani on knihu příliš důkladně nečetl. Nemohl by totiž např. tvrdit následující: „Hluboké nespokojenosti etnických skupin v Československu výhodně využil Hitler, který v únoru 1938 vyjádřil rozhodnost ochraňovat ,10 milionů československých Němců“. To Heimannová nepíše a Hitler samozřejmě nikdy neřikal, ani když agitoval proti údajnému útlačku 3,5 milionů Němců v Československu nejostřejší. Proto ale recenzent Čulík asi ani nepostřehl, že autorka sama očividně nezná dějiny sudetských Němců. Píše totiž např., že „Sudetoněmecká strana“ byla „potlačena“ spolu s místní nacistickou stranou československým zákonem číslo 201 z roku 1933 a že Konrad Henlein poté zaplnil takto vzniklou mezeru založením Sudetoněmecké domovské fronty. (s.75) To je samozřejmě nesmysl, v roce 1933 se v Československu z taktických důvodů rozpustila Německá nacionálně socialistická strana DNSAP, jejíž vůdčí politici utekli do Německa a pověřili Henleina založením nové strany, oné tzv. Sudetoněmecké domovské fronty, která se v roce 1935 přejmenovala v Sudetoněmeckou stranu.

V tomto případě se jedná o stěžejní události v dějinách česko-německých vztahů za první republiky, což vzbuzuje otázku, jestli autorka náhodou nekritizuje údajně vyhocený český nacionalismus omylem, a to následkem nedostatečných historických znalostí. Každopádně nezná očividně dějiny německé menšiny, o které píše, ale ani specifický historický kontext zákona z roku 1933 není v knize osvětlen, který byl jedním z podobných pokusů o omezení přímého působení nacionálněsocialistického hnutí ve vnitropolitickém životě ČSR, s jakými se setkáváme i v dějinách první rakouské republiky – tam došlo k zákazu nacistické strany dokonce již o něco dříve, a to 19. června 1933. V jak obtížné situaci se Československo tehdy nacházelo, a to nikoli vzhledem k radikalizaci sudetoněmeckého nacionalismu, nýbrž vzhledem k neskrývanému cíli nacistického hnutí, rozbít tento stát ve prospěch Velkoněmecké říše, Mary Heimannová očividně ve svém badatelském úsilí nepochopila. Jan Čulík reprodukoval její bilanci takto:

„V obavách z německého radikalismu po Hitlerově příchodu k moci r. 1933 schválilo Československo v říjnu 1933 zákon č. 201, podle něhož mohly být suspendovány či rozpuštěny ty politické strany, které ohrožovaly integritu, demokratickou republikánskou formu či bezpečnost státu. Podle tohoto zákona byla zakázána Henleinova Sudetoněmecká strana, ta se ale rychle přeskupila a vznikla pod novým názvem Heimatsfront. Členové zakázaných politických stran podle zákona č. 201 neměli právo na listovní tajemství, mohli být podrobeni policejnímu dozoru a mohlo být na ně uvaleno domácí vězení. Heimannová argumentuje, že tvrdým potlačováním práv národnostních etnických skupin čeští politikové sami československý stát přivedli k zániku.“

Při četbě těchto řádek si čtenář z Německa povzdechne: Je to výraz mého vlastního provincialismu, když se mi – odhlédnu-li od fotografických chyb – vybaví zaprášené nacistické knihy a noviny, které také tímto způsobem nařikaly nad nedostatkem občanských svobod v Československu poté, co nacistům bylo bráněno hlásit se otevřeně k Adolfu Hitlerovi a jeho názoru, že Československo musí být rozbito? Nebylo by spíše záhodno lámat si hlavu otázkou, zda-li sudetoněmecká strana DNSAP, která se považovala s dobrými argumenty za kolébku nacistického hnutí, vůbec měla kdy být v ČSR tolerována?

(Více k tomuto tématu v němčině <http://www.bohemistik.de/bbuch.html>) Čtenář z Německa se proto zamýšlí nad otázkou, je-li zájem o dějiny nacismu výrazem německého provincialismu, nebo jde-li o anglosaský provincialismus, přehlídíme-li tento aspekt německých a ve svých následcích celoevropských dějin ...

Faktografické omyly Mary Heimannové vnucují však nejen dojem neznalosti, ale i očividného zastírání role nacistického hnutí v dějinách Československa: Proč poukazuje autorka výslovně nato, že Henleinova strana bývá údajně chybně považována za stranu nerozpoznatelnou od nacistů (s.61), když se sama historií této strany sama zřejmě příliš nezabývala? Pokoušet se korigovat údajné omyly jiných historiků by si jistě zasloužilo větší důkladnosti. Nesolidnost tohoto druhu vnucuje otázku, proč vlastně klade autorka důraz na údajný český útisk německé menšiny v první republice, aniž by studovala a informovala své čtenáře o dějinách této menšiny. Heimannová píše o o českém nacionalismu a útisku německé menšiny tak trochu podle starého známého receptu ‚o nás, bez nás‘: česko-německé vztahy totiž nepojímá jako kategorii vztahovou a nestuduje je jako interakci, nýbrž nekriticky sbírá výroky proti jedné straně, ať je pronesl kde, kdy a kdokoli.

Neznalosti německých dějin jsou závažným problémem každého autora textů o českých dějinách, a to platí především o první československé republice, jejím rozbití a letech válečných a poválečných. V našem případě je zřejmé, že se ani Mary Heimannová ani Jan Čulík německými dějinami příliš nezabývali ani přesto, že se vyslovují k otázkám česko-německých vztahů. Proto se v jejich textech objevují nejen nesčetné chyby, ale i zcela pochybené soudy o české minulosti. Třeba když Mary Heimannová srovnává českou národně socialistickou stranu s nacisty: „Česká národně socialistická strana, která se zajímala především o vyhubení Němců, byla stejně militantně antisemitská, jako její [německý] protějšek; ve skutečnosti o to více, že pohlížela na Židy, z nichž mnozí mluvili Jiddiš, jako druh Němců.“ (s.18)

Toto tvrzení je nepochopitelné pro každého, kdo vzal alespoň zběžně někdy do ruky nacistické texty. Jestli se Mary Heimannová vůbec srovnáním české národně socialistické strany s nacistickým hnutím zabývala, není jasné. V rejstříku její knihy nalezneme po heslem „National Socialists“ pouze odkaz „see Czech National Socialist Party“, a v textu své tvrzení nedokládá. Že národní socialisté nebyli vášnivými advokáty německých politických požadavků v českých zemích a osvědčenými kritiky antisemitismu, bylo v Česku odjakživa známo. Ale nikdy neužívali ani zdaleka podobné rétoriky jako nacisté, a nikdy se nepokoušeli – ani rétoricky, natož prakticky – o vyhubení Němců či Židů. Ani výroky tak vyhoceně antiněmecké jako nalezneme třeba v neslavně známé knížce Jana Herbena a Prokopa Drtiny „My a Němci: Dějinný úkol strany národně socialistické při vystěhování Němců z Československa“ z roku 1945 se

zdaleka nepodobají nacistické literatuře. Neznalosti německých dějin vedou očividně ke zkresleným obrazům české minulosti.

To platí i o srovnávání poměrů v poválečném Československu a nacistickém Německu, např. když Jan Čulík tentokrát korektně referuje o tvrzení Mary Heimannové: „V internačním táboře pro Němce u Ostravy a v kolínském táboře pro ‚kolaboranty‘ se mučení, znásilňování a vraždění vězňů stalo tak běžnou věcí jako v nacistických koncentracích, které řídila SS.“

V tomto případě si ani jeden z autorů neuvědomuje zásadní rozdíl mezi poválečným Československem a nacistickým Německem. K brutálnímu zacházení s vězni docházelo na českém území v krátké poválečné době, než byla zrekonstruována alespoň rudimentární státní správa, která tyto poměry ukončila. Na rozdíl od toho byla SS součástí státního aparátu nacistického Německa, a její zločinecká činnost byla přerušena až porážkou německých vojenských sil a obsazením státu spojeneckými mocnostmi.

Z perspektivy čtenáře v Německu se kniha Mary Heimannové nejvíce jako „výsledek pečlivého výzkumu“, jak se zdá Janu Čulíkovi, nýbrž jako kompilace útržků často chybných a hlavně nekriticky opisovaných informací z knih anglosaské či příležitostně české proveniencí. Protože se autorka nezabývala literaturou německou, ani nepostřehla, že by tam našla daleko více ‚důkazů‘ svých tézí. Tak se stalo, že Mary Heimannová např. cituje jednu pasáž z článku, který byl uveřejněn v britském deníku Daily Mail v srpnu 1945 (přesné datum neuvádí, byl to 6. srpen), jakoby se jednalo o popis brněnského vyhnání Němců. Jako pramen se odvolává na neuveřejněnou studijní práci z roku 1999 z univerzity, na které sama v Glasgow vyučuje. Přitom nás upozorňuje na to, že v této práci byl onen novinový článek citován z knihy Victora Gollancze, uveřejněné v Londýně roku 1946. (s.161 a 343.)

Z toho vyplývá, že autorka sama zřejmě článek, který cituje, ani nečetla. Proto asi ani netuší, že šlo o článek, který se o brněnských událostech zmiňoval jen nepřímo krátkou poznámkou, a navíc z pera velmi nepřesně informované žurnalistky. Čtenář v Německu se však navíc pozastaví nad tím, že jde o několik již přes půl století v německé literatuře opakovaně citovaných vět, které by si zasloužily spíše kritického bádání v oblasti tradovaných mýtů, než aby jich bylo naivně užíváno jako dokladu toho, že to, co jejich autorka před více než půl stoletím omylem zvěstovala světu, se skutečně odehrálo tak, jak se to ona tehdy doslechla.

Již několik málo zde zmíněných postřehů čtenáře z Německa naznačuje, jak problematický je pojem ‚provincialismus‘. Ve skotském městě Glasgow jsou intelektuálové jistě často lépe informovaní o dění a diskurzu angloamerického světa než v Praze, a proto se mohou z jejich perspektivy jevit české debaty jako trpící provincialismem. Ale co když v Glasgow debatuje americká historička a český intelektuál o dějinách Československa a suverénně přitom přehlíží vše, čeho si povšimne čtenář, pohlízející na stejnou tematiku z perspektivy běžných forem německého historického vědomí? Není to výrazem provincialismu, psát o dějinách Československa bez přihlídnutí k dějinám německým? Každý autor je svým způsobem provinční, protože každý z nás pohlíží na svět z jedné omezené perspektivy.

Přitom není vůbec důležité, k jak velkému či mocnému národu kdo patří. Jediným prostředkem k překonávání intelektuální omezenosti všeobecně označované jako provincialismus je kritická sebereflexe a vědomí hranic vlastního horizontu.

Mary Heimannová má jistě subjektivní pocit, že objevila mnoho, co dříve, když se zabývala dějinami britských katolíků, nevěděla. Když objevila tuto oblast historického výzkumu, opomněla však studovat komplexitu odezvy, kterou vznik Československa ve světě vyvolal. Naučit se česky a studovat českou literaturu či archivy ji v tomto směru nemohlo být nápomocné. Ve své knize pouze sestavila útržky z povětšinou anglicky publikovaných textů, pranýřujících český nacionalismus a Československou republiku, a prohlásila jiné hlasy za chybné či bezvýznamné, aniž by o nich a jejich argumentech alespoň referovala. Její kniha se tak proviňuje proti základním pravidlům kritického přístupu k historickým pramenům a proto není divu, že se jedná o dílo neobvyklé. Tato zdánlivá nekonvenčnost zase očarovala českého intelektuála Jana Čulíka, který zřejmě podlehl představě, že kniha jedné americké historičky vydaná v renomovaném nakladatelství asi bude důkladně rečerchovaná.

V našem případě jde o knihu plnou chyb, kterých si Jan Čulík zřejmě nevšiml. On totiž nečetl knihu jako historické pojednání, nýbrž jako knihu o tom, jací jsou Češi. Proto nevěnoval pozornost faktografií, zacházení s prameny či kontextualizaci. Navíc si neuvědomil, že Češi samozřejmě nejsou a nikdy nebyli imunní vůči všem běžným druhům nacionálního šovinismu, rasismu, antisemitismu a všeho, co jim Mary Heimannová předhazuje. To nikdo nikdy ale netvrdil. Jenže dějiny moderní Evropy nelze redukovat na ty či ony postoje té či oné skupiny obyvatel toho či onoho národa. To činí pouze autoři, neuvědomující si brizanci problémů, které vznikají následkem nereflakovaného hantýrování s kolektivistickými národními stereotypy. Odkazy na ten či onen citát z libovolně vybraných knih lze dokazovat všechno možné, a to nejen o Čechách, ale i o Angličanech, Američanech či Němcích. Podobnými metodami, jakých užívá Mary Heimannová, demaskovali – jak se tehdy říkalo tomu, co je dnes běžně nazýváno jako demytologizace či historický revizionismus – vznik Československa a dějiny první republiky již dávno před ní především nacističtí ideologové, což ovšem autorka asi neví, protože by se jinak jistě k jejich argumentům vyjádřila a čtenářům vysvětlila, v čem se její studie odlišuje. Možná, že si Mary Heimannová a Jan Čulík ale ani neuvědomují závažnost toho, co píší. Jejich texty se sice povrchně viděno týkají Čechů a Československa, ale mají dalekosáhlé implikace pro vnímání druhé světové války a tím i celých moderních evropských dějin.

Jak jsme shora viděli, Mary Heimannová se pokouší o korekturu toho, jak je na Československo údajně „oficiálně vzpomínáno“. (s. 323) Na první pohled se zdá nepochopitelné, co má na mysli. Kdo kde dnes na světě reprezentuje jakési oficiální vzpomínání? Pohlédneme-li však do aktů Norimberského procesu, pochopíme, co má autorka asi na mysli. Tam je totiž detailně dokumentován zcela jiný obraz dějin první Československé republiky než nabízí Heimannová. Připisovat zodpovědnost za dění v Československu koncem 1930tých let českému nacionalismu je absurdním pokusem popřít důkazy o vině nacistů, na jejichž základě vynášel Norimberský soud své rozsudky. A právě z tohoto důvodu je nezbytné, zabývat se knihou Mary Heimannová důkladně a nevnímat ji pouze jako dílo o Čechách či o Československu.

Knihu vydalo, jak jsme viděli, světoznámé nakladatelství Yale University Press možná proto, že odpovídá dnes módnímu trendu nového historického revizionismu.

Ten totož vykládá dějiny druhé světové války způsobem, před kterým varoval již v Norimberku britský žalobce Hartley Showcross.

„Lidská paměť je velmi krátká“, připoměl tehdy Showcross, a předpověděl, že dříve nebo později bude svět konfrontován s pokusy o přepisování dějin druhé světové války ve prospěch tehdy poražených nacistů. K takovým pokusům docházelo doposud většinou v Německu, ale netěšily se ani tam a ani jinde velké odezvě. V posledních letech zaznamenal tento trend pozoruhodnou konjunkturu, a to i v tzv. seriózní literatuře především v USA. Druhá světová válka je populárním tématem, a pokusy o revizi jejich dějin jsou komerčně slibnými projekty. Všeobecný příklon k pravicovému neoliberalismu navíc oživil nejen tradiční antilevicové a antiruské nálady, ale i vstřícnost vůči dědictví hitlerovského antibolševismu. Na tomto pozadí nepřekvapí, že se v minulém roce ocitla na listině amerických bestsellerů i kniha slavného konzervativního publicisty Patricka J. Buchanana, svalující vinu za rozpoutání jak první tak i druhé světové války na Winstona Churchilla.

ZDE

Churchill byl prý posedlý antiněmectvím. Hitler si prý válku nepřál a měl zájem pouze o ovládnutí východní Evropy. Do toho se Západ neměl vměšovat, míní autor, a líčí Československo a Polsko jako dva státy, kterým by měla být připsána vysoká míra viny za vypuknutí druhé světové války, i když hlavní chybou prý byla britská reakce na přepad Polska. Jaké následky tento dnes módní druh historického revizionismu má pro angloamerické obrazy českých dějin ukazuje i pokus o údajnou demytologizaci dějin Československa z pera Mary Heimannové. V její knize se jméno Churchill objevuje dvakrát, v periferní souvislosti s Edvardem Benešem. O Churchillových postojích vůči nacistickému Německu se nedozvíme vůbec nic. Ani o důvodech, proč vlastně Velká Británie vyšla v roce 1938 vstříc německé agitaci o nutnosti chránit německou menšinu v Československu, ale reagovala jinak na stejnou agitaci v roce 1939 a po přepadu Polska vyhlásila Německé říši válku.

To, co Mary Heimannová píše o Československu, odpovídá novému trendu – tak jako Buchanan obviňuje Churchilla a nikoli Hitlera z viny za druhou světovou válku, obviňuje i Heimannová údajný český nacionalismus za mnichovské události s roku 1938. Tak, jak Buchanan tvrdí, že Churchill byl údajně posedlý antiněmectvím již dávno před Hitlerem a i po něm, podobně prohlašuje i Heimannová český nacionalismus za jakousi dědičně danou chorobu českého národa. Není divu, že Heimannová prezentuje vznik Československa stejně, jako Buchanan, který v této souvislosti cituje jako „důkaz“ pravicově extremistického rakouského publicistu Erika von Kuehnelt-Leddihna.

Jan Čulík očividně nečetl knihu Mary Heimannové pečlivě, nýbrž se nechal strhnout zdánlivě objevným pohledem na českou národní identitu. Čteme-li ale historické texty nekriticky jako výpovědi o národním či skupinovém charakteru různých lidských společenství, jsme vydáni na milost a nemilost demagogům. Slovy lze totiž dokázat cokoli, a každému lidskému společenství lze přičíst jakékoli vlastnosti. Debaty o tom, jsou-li Češi takoví či onací, jsou sice oblíbeným publicistickým žánrem, ale mají málo společného s věcně analytickými diskusemi o historickém dění. O historii lze rozumně debatovat pouze tehdy, klademe-li velký důraz na dvě vlastnosti textů o minulosti: na faktografickou preciznost a na historickou kontextualizaci. A právě těmto dvěma aspektům svých textů Mary Heimannová a Jan Čulík nevěnují pozornost.

Navíc jsou oba texty ale i příkladem anglosaského provincialismu, zatíženého jedním starodávným stereotypem. Kniha Mary Heimannové údajně koriguje chybný způsob vnímání české minulosti „dosavadních historií Československa psaných v angličtině, které do značné míry recyklují zjednodušený a vlastně zkreslený obraz československých dějin“, jak se vyjádřil Jan Čulík. Oba autoři si jsou zajedno, že nová kniha ze Skotska je jakýmsi průkopnickým a prvním seriózním výkladem dějin Československa, a v tomto smyslu perpetuuje tradiční stereotyp britské literatury o Čechách a jejich minulosti. Dříve platilo, že jde o vzdálenou zemi a národ, o kterém se toho v anglosaské kultuře mnoho neví, a dnes jsme konfrontováni s obrazem, údajně dokazujícím, že historici českých zemí až doposud příliš málo věděli, že se mýlili a dezinformovali veřejnost.

Tyto postoje vnucují otázku, proč a co se vlastně v malé české kotlině učít od vzdálených anglosaských historiků? Navíc se ale třeba zamyslet i nad otázkou, jestli se toho o ostatních zemích a národech světa v anglosaském prostředí ví více. Co když Češi nejsou výjimkou, a britští či američtí experti jsou podobně špatně informovaní i o jiných národech? Pro uklidnění nervů je však třeba si uvědomit, že jak čeští či němečtí, tak i britští a američtí historici tvořili odjakživa různorodá společenství a psali knihy jak z různých perspektiv, tak i různých kvalit – což je však jak Mary Heimannovou, tak i Janem Čulíkem zastíráno ve prospěch vlastní sebestylizace do role průkopníků nových objevů.

Anglosaský provincialismus je závažným problémem současného světa. Angličtina je lingua franca naší doby, a anglo-americký diskurs je nesrovnatelně bohatší a inspirativnější než jakýkoli jiný. Jeho provincialismus spočívá ale v rozšířeném nepochopení omezenosti vlastního pohledu na svět následkem podceňování ostatních. Mnozí Američané či Angličané z pochopitelných důvodů lehce podléhají představě, že oni vědí a znají, co je na světě důležité, lépe než ostatní, protože jiní neznají tak dobře angličtinu jako světový jazyk naší doby, ale ani bohatství a kvality jeho diskuzu. Jenže tato perspektiva zanedbává otázku, kolik a co je třeba znát, aby člověk nabyl lidské moudrosti a dokázal se racionálně orientovat ve světě. V Německu stejně jako v Česku platí dnes pravidlo, že je třeba učít se anglicky a vyznat se v anglosaském světě, chceme-li být úspěšní v jakékoli oblasti lidského počinání. Stejně tak si ovšem větší či menší část obyvatelstva všude na světě dobře uvědomuje, že úspěšní lidé nebývají a priori moudrými lidskými bytostmi. U historiků platí obdobná zkušenost: Knihy, vycházející v prominentních britských či amerických nakladatelstvích jsou bezesporu úspěšnější, ale zdaleka ne kvalitativně lepší či dokonce k osvětlení lidstva užitečnější, než knihy v malé české kotlině.

Jak o lepších, tak i o vysloveně špatných knihách významných anglosaských nakladatelů je diskutováno, ale jak náš příklad ukazuje, může se zdát, že jde někdy spíše o ztrátu času a energie než o inspiraci k novému bádání a přemýšlení. Jenže abychom si toto zjištění uvědomili, musíme se takovými knihami zabývat, a v tom smyslu lze jistě Janu Čulíkovi do jisté míry přitakat, když píše: „Nové dějiny Československa od Mary Heimannové jsou neobyčejně podnětným materiálem k diskusi“ – důležité ale je, jak o nich diskutujeme.

Možná, že jde o knihu, které se podaří vzbudit i v Česku zájem o nový trend historického revizionismu, možná, že čeští čtenáři budou odmítaví a vyslouží si opět jednou kritiku jako malí provinčně zaslepení nacionalisté. O tom, jestli se čeští školáci budou jednoho dne učít jak „international community – represented by Germany, Italy, France and Britain“ intervenovala v roce 1938 v Mnichově, aby zlomila českou dominanci multikulturního státu, lze zatím jen spekulovat. Cynik by asi dodal, že přijde na to, jestli a jak rychle začnou čeští publicisté a historici papouškovat tento nový módní trend anglosaské historické literatury.

Knihy tohoto druhu ale jistě nepomáhají rozumným diskusím o různorodých českých politických postojích jak v minulosti, tak i v přítomnosti. Vedou totiž často buď k bezmyšlenkovitému přizpůsobování se módním trendům, nebo k emocionálním výlevům rozhořčených pocitů, jak již konec konců naznačuje i internetová recepce knihy od Mary Heimannové. V Česku jako všude jinde bylo o historii a politice odjakživa živě debatováno, a moudrý intelektuál může přispět leda tak pokusy o upřesňování a vyjasňování různých pozic a argumentů. V dílech psaných z perspektivy zahraničních pozorovatelů můžeme hledat inspiraci pro nové otázky, ale je chybou, vnímat je nekriticky a domnívat se, že renomovaná nakladatelství angloamerického světa vydávají díla solidnějšího a méně provinčního charakteru, než nakladatelé v malé české kotlině. O historii se může rozumně vyjadřovat pouze člověk, který bere na vědomí omezenost vlastního horizontu, vnímá kriticky nové módy jak v publicistice, tak i v historiografii, věnuje pozornost různorodosti historických perspektiv a přidržuje se co nejpečlivěji jak faktografické preciznosti, tak i pravidel historické kontextualizace. U autorů takových textů je pak jedno, jaké národnosti jsou či kde žijí.

Řekněte o Britských listech svým známým
